

Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin
İnkisafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

5-ci istiqamət: Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, Azərbaycanın ədalətli mövqeyinin müdafiə edilməsi

...Kəlbəcər bizim qədim torpağımızdır. Qədim Azərbaycan torpağıdır. Kəlbəcər ərazi baxımından bizim ən böyük rayonlarımızdan biridir. Kəlbəcərin tarixi abidələri bizim böyük sərvətimizdir. Həm məscidlər, həm kilsələr bizim tarixi sərvətimizdir. Azərbaycan xalqı onu yaxşı bilir və bütün dünya bilməlidir ki, Kəlbəcərdə mövcud olan kilsələr qədim Qafqaz Albaniyası dövlətinə məxsusdur.

Bunu təsdiqləyən bir çox tarixi sənədlər var. Bu, heç kəsə sirr deyil. Sadəcə olaraq, erməni "tarixçiləri" və saxtakarlar qədim alban kilsələrini saxtakarlıqla erməniləşdiriblər, öz yazılarını oraya əlavə ediblər və bu kilsələri özünüküləşdiriblər. Tarixə baxmaq kifayətdir, hər kəs görsün ki, 1830-cu illərdə Çar Rusiyası alban kilsəsini ləğv etdi, alban kilsəsinin bütün mülkiyyətini erməni Qriqorian kilsəsinə verdi və erməni keşişləri, onların havadarları bu kilsələri mənimsəməyə başladılar. Qafqaz Albaniyasının tarixini silmək, unudurmaq onların başlıca vəzifəsi idi. Amma biz imkan vermədik. Azərbaycanda bu məsələ ilə bağlı kifayət qədər böyük elmi baza var, əsərlər var. Bu əsərlər nəinki elm ictimaiyyətinə, bütövlükdə, dünya ictimaiyyətinə çatdırılır və çatdırılmalıdır. Qafqaz Albaniyası böyük dövlət olub. Onun paytaxtı Qəbələ şəhəri olub. Qafqaz Albaniyasına aid olan tarixi abidələr, kilsələr bizim tarixi-mədəni sərvətimizdir. Biz bu kilsələri qoruyuruq. Mən bu kilsələrdə dəfələrlə olmuşam, Şəki şəhərində, Qəbələ rayonunda, Udi kilsəsində. Bildiyiniz kimi, müharibə dövründə Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə Nic qəsəbəsində qədim Udi Qafqaz Albaniyası kilsəsinin təmir işləri yekunlaşdı və bu kilsənin açılışı oldu. Biz bu kilsələri mədəni sərvətimiz kimi qoruyuruq. Ona görə heç kim narahat olmasın. Bu kilsələr bundan sonra da dövlət tərəfindən qorunacaq. Azərbaycanın multikulturalizmlə, dinlərarası münasibətlə bağlı apardığı siyasət bütün dünya tərəfindən, dünya liderləri tərəfindən təqdirə qarşılanır...". Bu fikirləri Prezident İlham Əliyev Kəlbəcərin işğaldan azad edilməsi münasibətilə xalqa müraciətində bildirib.

Alban kilsəsi

Eçmiədzinin əsarətindən xilas edilməlidir

Prezident İlham Əliyev tariximiz üçün olduqca vacib bir məsələni gündəmə gətirib. Bu həm də o deməkdir ki, xristian Alban kilsəsinin Qriqorian-Eçmiədzin kilsəsinin tabeliyindən çıxarılmasına və onun müstəqilliyinin bərpa edilməsinə yaxınlaşırıq.

Məlum olduğu kimi, Qarabağda Alban memarlığını özündə əks etdirən IV-XVI əsrlərə aid bir neçə Alban kilsəsi bizim dövrə qədər gəlib çatıb. Bildiyimiz kimi, işğal dövründə Qafqaz Albaniyasının xristian kilsəsinə aid bütün kilsə, məbəd və monastırları "erməni abidələri" kimi qələmə verilib. Həmin abidələr sırasında Laçın rayonunda yerləşən Aqoqlan monastırı, Kəlbəcər rayonunda Gəncəsər, Xudavəng monastırları, Xocavənd rayonunda Amaras monastırı, Ağdərədə Müqəddəs Yelisey məbəd kompleksi də var.

Ekspertlər hesab edirlər ki, Çar Rusiyasının Alban kilsəsinə ləğv etməsi alban xristianlığının səhnədən silinməsinə xidmət edib. 200 ildir Eçmiədzinin tabeliyində olan Alban xristian kilsəsinin artıq onlardan alınmasının vaxtının çatdığını deyən ekspertlər hesab edirlər ki, gec-tez, biz buna nail olacağıq.

Azərbaycanda xristianlığın necə yaranıb?

Tarix elmləri doktoru, professor Kərim Şükürovun qeyd etdiyinə görə, Eçmiədzində meydana gələn erməni kilsə tarixi ədəbiyyatından fərqli olaraq, keçmiş İstanbul patriarxi Malaxiya Ormanian fransız dilindən rus dilinə tərcümə edilmiş kitabında (1913) Alban kilsəsi haqqında yazır ki, Xəzər Albaniyası taxt XIX əsrin əvvəllərində ləğv olunub, yeni o, Alban kilsəsinin ləğvini etiraf edir. "Al-

Qarabağda iki yüz il əvvəl erməniləşdirilmiş alban-xristian irsini əsl sahibinə qaytarmaq vaxtıdır - Prezident çox maraqlı tarixi fakt açdı

baniyada xristianlığın meydana gəlməsi, Alban kilsəsinin təşəkkülü, tarixinin bir sıra problemləri tədqiqat obyektinə olub. Burada əsas diqqət Alban kilsəsinin son mərhələsi, yaxud onun ləğvi və ya məhv edilməsi tarixinin bəzi məsələlərinə yönəlib. Alban xalqı Qafqazın yerli əhalisi olub, azərbaycanlıların etnogenezində özünəməxsus yərə malik idi. Alban dilində zəngin ədəbiyyat yaradılmış, alban tarixi-coğrafi ədəbiyyatı meydana gəlmiş, albanların tarixi antik dövrün ən məşhur tarixçi və coğrafiyaşünaslarının diqqət mərkəzində olub. Minillik Albaniya dövləti (e.ə. IV - e. VII əsrlər) Azərbaycanın dövlətçilik tarixində dərin iz buraxmış, onun yaratdığı irs sonrakı Azərbaycan dövlətlərinin həyatında da mühüm rolunu davam etdirib.

Dünyada ilk xristian kilsələrindən olan Alban kilsəsi (313-cü ildən dövlət dini olub) meydana gəldikdən sonra albanların və Albaniyanın həyatının ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil edib. Alban kilsəsi Albaniyada dövlətin mövcudluğu şəraitində siyasi dəstək görmüş, cəmiyyət həyatında geniş nüfuz qazanıb. K.V.Trever yazır ki, Albaniyada xristianlığı daha çox qətiyyətlə yayan Çar III Vaçqan (487-510) olub. Onun tərəfindən feodal iyerarxiyasına uyğun təsis edilən kilsə iyerarxiyası zaman keçdikcə, bəzən dünyəvi hakimiyyətin ziyanına, geniş hüquqlardan istifadə etmişdi. Kilsə hakimiyyəti kilsə-inzibati vahidləri - yeparxiyalar/yepiskopluqlar üzrə bölünürdü. V-VIII əsrlərdə Albaniyada 12 yepiskopluq (Qəbələ, Amaras, Şəki, Girdiman, Bərdə və b.) var idi.

Alban kilsəsi yarandıqı

vaxtdan etibarən dünya xristian aləmi ilə əlaqədə olub, onun əsas hadisələrində iştirak edib...".

Ermənilərin alban kilsələrini mənimsəməsinə Çar Rusiyası necə dəstək göstərib?

K.Şükürovun qeydlərinə görə, 1828-1829-cu illər Rus-Türk müharibəsində qələbə və Ədirnə müqaviləsinin bağlanması da Rusiyanın mövqeyini gücləndirdi. "Rusiya hökuməti Osmanlı ermənilərinin yeni işğal edilmiş torpaqlara köçürülməsi ilə birgə, gələcəkdə Osmanlı ermənilərindən də siyasi məqsədləri üçün istifadə planını gündəliyə gətirdi. Belə bir şəraitdə erməni-qriqorian kilsəsinin imperiyadakı yerinin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində addımlar atılmağa və əsasnamə hazırlanması üçün tədbirlər görülməyə başlandı. Son zamanlar erməni tarixşünaslığının bu məsələyə diqqəti artıb. Bu işlər erməni kilsəsinin mövqeyini müdafiə etməkdən irəli getmir, faktlar bu qəlibə pərçimlənir, Alban kilsəsinin ləğvi üzərindən keçilir. Alban kilsəsinin hüquqi baxımdan ləğvi və sonrakı taleyi erməni-qriqorian kilsəsi haqqında 1836-cı il 11 mart əsasnaməsi ilə bağlı olub. Bundan əlavə, Azərbaycan gerçəkliyi ilə bağlı bir sıra məsələlər də əsasnamədə əksini tapmış və təhrif edilib. Ona görə də bu əsasnamənin qəbulu, əsas müddəaları və həyata keçirilməsi Azərbaycan tarixi üçün də vacibdir, halbuki, bu məsələlər indiyədək diqqətdən kənarında qalıb.

Bu əsasnamənin hazırlanması ərəfəsində erməni kilsəsinin vəziyyəti, qəbulu və s. mühüm məsələlər haqqında Rusiya Dövlət

Tarix Arxivində mühafizə olunan xüsusi tapşırıqlar üzrə məmur A.V.Petrovun erməni-qriqorian kilsəsinin müasir vəziyyətinə dair qeydlərində (1911) maraqlı məlumat verilir. Petrov yazırdı ki, 1836-cı il əsasnaməsinin tərtibində erməni kilsəsinin işi tam pozulmuşdu. Bu haqda tam inamla qraf Paskeviç 1830-cu ildə daxili işlər nazirinə aşağıdakıları yazırdı ki, qriqorian kilsəsində az da olsa, nizam yoxdur, hər şey həqiqi hakimiyyəti ələ keçirməyə nail olmuş bir neçə adamın özbaşınalığından asılıdır. Patriarx yalnız ad da kilsənin başçısıdır, sinodun ancaq adı var, məlum olduğuna görə, hətta yazılı qərarları belə yoxdur. Hər halda, onlar heç vaxt ali ruhani üzvlərin özləri üçün də aşkar deyildi, yeparxiya yepiskopları və digər ruhani və kilsə xadimlərinin hüquq və hakimiyyəti də müəyyən edilməmişdi. Bir sözlə, müsbət bir şey yoxdur, bütün fəaliyyət bir neçə ali ruhani şəxsin müstəsna iradəsindən asılıdır. Keçmiş qaydalar ermənilərdə həmin zamanda digər xristianlardakı kimi olub və buna görə də çox halda Yunanıstan, Rusiya kilsəsi idarəsinin qaydalarına uyğundur...".

Alban kilsəsi 1836-cı ildə Çar Rusiyası tərəfindən əsassız olaraq erməni qriqorian kilsəsinin tabeliyinə verilərək, fəaliyyətini tam dayandırılıb

Azərbaycanın işğal olunmuş Ərazilərindəki Tarix və Mədəniyyət Abidələrini Müdafiə Təşkilatı İctimai Birliyinin sədri Faiq İsmayılovun sözlərinə görə, Azərbaycanda Alban kilsəsinin müstəqilliyi bərpa edilməli, alban kilsəsi erməni

təsirindən çıxmalıdır. O qeyd etdi ki, Qafqaz Albaniyasında mövcud olan Alban kilsəsi I Nikolayın 11 mart 1836-cı il tarixli fərmanına əsaslanaraq Rusiya Sənətinin 10 aprel 1836-cı il tarixli əsasnaməsinə görə, erməni-qriqorian kilsəsinin idarəçiliyinə daxil edilib. Mütəxəssisin bildirdiyinə görə, Alban kilsəsi 1836-cı ildə Çar Rusiyası tərəfindən əsassız olaraq erməni qriqorian kilsəsinin tabeliyinə verilərək, fəaliyyətini tam dayandırılıb. O vurğuladı ki, 2003-cü ildə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi Alban-udi xristian icmasını qeydiyyata alıb və Qafqaz Albaniyası dövründə mövcud olan 26 tayfadan indilərdə qalıb və udilər Azərbaycan dövlətinə, dövlətçiliyinə bağlı olan, onun müdafiəsində dayanan bir xalqdır. Biz yaxın gələcəkdə Alban kilsəsinin erməni kilsəsinin tabeliyindən çıxarmalıyıq, onu onlardan almalıyıq. Ekspert hesab edir ki, Azərbaycana aid olan alban dövrü mədəni irsi, monastırları birbaşa erməni kilsəsinin tabeliyindədir, kilsə qanunlarına görə, alban kilsələri onların ərazisidir. "Biz onu geri qaytarmalıyıq. Azərbaycanda Alban kilsəsinin müstəqilliyi bərpa edilməli, kilsə erməni təsirindən çıxmalı və onun statusu bərpa edilməlidir. Azərbaycan böyük Albaniyanın şeriksiz varisidir və sözsüz, orada xristianlıq abidələri, kilsələr birbaşa Azərbaycanın əsas mədəni irsidir, Azərbaycan bu irsin əsl sahibidir" - deyərək ekspert bildirdi.

İradə SARIYEVA
Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə çap olunur.